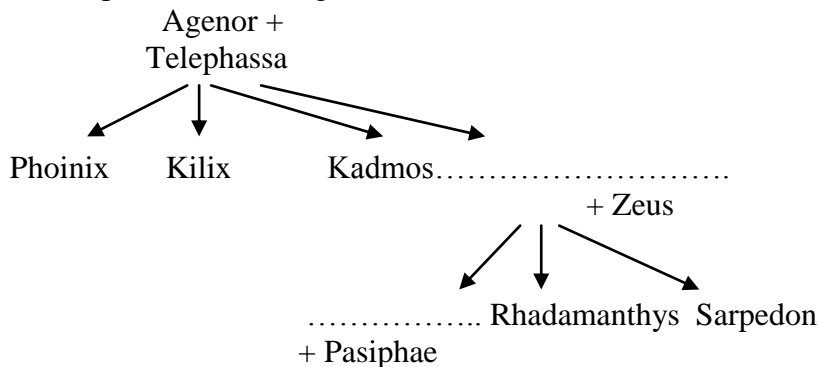

Tartu mälumäng 6.10.2010. Kvart

1. Täitke kaks punktiiri nimedega!

2. Kuramaa piiskopkond loodi 1234. Eelviimane piiskop Johann IV, kes oli ühtlasi ka Saare-Lääne piiskop, müüs oma valdused 1559 Taani kuninga vennale hertsog Magnusele. Kuramaa oli küllaltki vaene ääremaa ning seal asus vaid kaks linna. Esimene neist sai linnaõigused 1385, teine alles 1557. Nimetage need linnad!

3. Euroopa komisjoni transpordivolinik on Siim Kallas Eestist. Lätist kuulub komisjoni Andreis Piebalgs ja Leedust Algirdas Šemeta. Milliseid valdkondi nad kureerivad?

4. Eesti Esimene teenetemärk, Eesti Vabaduse Rist võeti kasutusele 1919. a veebruaris, esimesed ristid anti välja sama aasta augustis. Millise riigi seitse kodanikku olid Vabadusristi esimesed kavalerid? Ärge pakkuge Eestit ega Soomet.

5. Näete pildil Kõrgõzstani 50-somilist rahatahte. Sellel on kirgiiside naispealik, kelle kujutise aluseks on 20. sajandi algul tehtud foto. Kes on selle foto autor? Küsitav oli Venemaa olulisemaid Kesk-Aasia uurijaid, tuntuks on ta saanud aga hoopis teisel alal. Ta on külastanud ka Eestit. Kõnesolev foto on erandlik ka selle poolest, et fotole jäänud naisel olid silmad lahti; meestega suheldes ja eriti nende poole vaadates pidid nad silmad kinni hoidma.

6. Kes on pildil keskmine? Vastamisel võib aidata ka pilditegemise kuupäev – 25.august 1991.

7. Harva, kui üldse, avaldab mainekas ajakiri „Time” nekrolooge Euroopa tsirkuseartistidele. 1958. a augustis tegi ta seda ometi, kui Hamburgi vanadekodus suri 86-aastaselt Otto Witte. Sel mehel õnnestus 1913. a augustis olla viis päeva ühe Euroopa riigi valitseja Otto I nime all. Nende päevade jooksul jõudis ta kuulutada Serbiale sõja, anda armu kõigile vangis viibinud kurjategijaile ja nautida 25 kaunitarist koosneva haaremi võlusid. Haaremi naised olid temast nii vaimustatud, et aitasid tal põgeneda, kui ilmnes, et ta polnudki Halim Eddine, Türgi sultani lähisugulane, kes pidi vastiseseisvunud riigi troonile tõusma. Millist riiki ta valitses?

8. See maailma tuntumaid ja ägedamaid antisemitiste kirjutas oma 1543 ilmunud raamatus „Juutidest ja nende valedest” muuhulgas: „Lõigake, saagige ja põletage liha, veene, luud ja luuüdi. Seda protseduuri tuleb antud juhul samamoodi järgida. Põletage maha nende sünagoogid ... sundige neid tööle ja kohelge karmilt nagu Mooses, kes tappis kolm tuhat, et kogu rahvas ei sureks .. Kui see ei aita, tuleb nad välja kihutada nagu marutõbised koerad, et me ei võtaks osa nende koletust jumalasalgamisest ja kõigist teistest pattudest ning ei teeniks sellega ära jumala viha ja needust”. Kelle teos ja sõnad?

9. 16. veebruaril 1995 alustas koos Taani rahuvalveüksusega teenistust ESTPLA-1. Millises riigis esimene ESTPLA rahu tagas?

10. Neid isikuid on ligi 200. Esimene oli 1961. aastal Günter Litvin ning viimane 1989 Chris Gueffroy. Mis neid seob?

11. See järv on üks maailma vanimaid, tekkinud umbes neli miljonit aastat tagasi. Ühtlasi on ta Makedoonia suurim järv (läänekallas kuulub Albaaniale). Paari tuhande meetri kõrguste mägede vahele surutud järve on nimetatud ka Makedoonia kroonijuveeliks. See on ligikaudu 30 km pikk ja peaaegu 300 m sügav. Selle väga maalilise järve kaldail on Makedoonia tuntuim kuurortpiirkond arvukate hotellide ja suvituspaikadega. Järve põhjarannikul on samanimeline 56 000 elanikuga linn, mis kuulub koos järvega 1980. aastast UNESCO maailma kultuuri- ja loodusmälestiste nimekirja.

12. See lennujaam avati reisiliikluseks 1948. a ja tema lennurada oli tollal Euroopa pikim, 2400 m. Juba 20. sajandi alguses oli see koht lennundusega tihedalt seotud, seal katsetati maailma parimaid aerostaate-tsepeliine jms. 1974 valmis uus kaasaegne kuusnurkne lennujaamahoone, mille kaudu reisib u 15 miljonit inimest aastas. Kuna ta asub sisuliselt suurlinnas sees, puudub igasugune laienemisvõimalus ja 2012 jaam suletakse. Lennuvälja läheduses asub sama nime kandev riigi suurim 1700-kohaline vangla. Mis linn ja mis lennujaam?

13. Küsitav kelmika nimega väikelinn (u 7000 elanikku) asub Edela-Prantsusmaal. Linn on *Via Podiensis*'e – (üks kolmest tuntumast Prantsusmaa palverännakuteekonnast Santiago de Compostelasse) ääres. Linnas on kaks lossi – Château de Mothes ja Château de Pouypardin, mis on mõlemad rajatud 13. sajandil. Kokku on linnas 19 paika, mille Prantsuse kultuuriministeerium on kandnud ajalooliste mälestusmärkide nimistusse, sh katedraal, kirikud jm. Linn on ka tuntud armanjaki tootmise keskusena, samuti peetakse seal rahvusvahelist malemaratoni.

14. Mis hoone? Selle projekteerisid Leonhard Lapin ja Toomas Rein, avati 2001. Et tööjoonised telliti arhitektide asemel ehitajalt, süüdistasid arhitektid seepeale ehitajat projekti omavolilises muutmises ja Lapin ütles autorlusest avalikult lahti.

15. Suriname'i piirab põhjast Atlandi ookean, lõunast Brasiilia. Millised riigid piirnevad temaga vastavalt läänes ja idas?

16. *Abramis ballerus* on latika ja nuru sugulane, kes veel sadakond aastat tagasi ka Peipsis elas, latikast eristab teda ülisuur pärakuuim. Võib kasvada kuni 2 kg raskusteks. Praegu leidub neid Soome ja Rootsi sisevetes ning vähesel määral ka Kesk-Euroopas, mõned eksikülalised on ka Eesti rannikumerest leitud. Venemaal on nende arvukus tõusuteel, Volga ääres soolatakse ja kuivatatakse neid sarnaselt voblade ja särgedega. Enamikus riikides riikliku kaitse all. Mis kala?

17. Hando Runnel avaldas 1991 luulekogu „Kiikajon ja kaalepuu”. Piibli Jooni raamat (Jn 4:6) kirjutab: „Ja Issand Jumal käskis kiikajonipuul kasvada Jooni kohale ja olla ta peale varjuks ning päästa ta tema vaevast. Ja Jooni rõõmustas väga kiikajonipuu pärast.” Mis nime all on kiikajonipuu rohkem tuntud?

18. Kuidas nimetatakse loodusteaduses mõistet, mis märgib elutähtsate kogemuste kinnistumist, nt objektide (vanemad, toit, vaenlased) eritunnuste (kuju, hääl, liikumisviis jm) väga kiiret tundmaõppimist. Samasugune mõiste on olemas ka numismaatikas.

19. Selle umbes 40-liigilise kellukaliste sugukonda kuuluva taimeperekonna esindajad kasvavad eeskätt Vahemeremaal. Eestis kasvab piklikuks õisikuks koondunud väikeste kollaste õitega tähkjas ... Meil kutsutakse teda ka nõgeslilleks, sest taime lehed on nõgeselehtedega sarnased. Vendade Grimmide muinasjutus kannab sama nime pikajuukseline kaunitar, kelle juuksed ulatusid lossitornist maani ja prints sai mööda neid üles tema juurde ronida. Milline taim?

20. Küsime inimese sidekoe tuumadeta rakke, mis ei ole pooldumisvõimelised ja milliseid on naistel keskmiselt 4,8 miljonit igas koe mm³-s ja meestel ca 10% rohkem. Nende eluiga on umbes 120 päeva. Samad rakud on kahepaiksetel ja lindudel tuumadega, kui aga inimesel neisse rakkudesse tuumad tekivad, on asi halb. Mis rakud?

21. Eesti viimase aja enimkõneldud ja ehk ka edukaim jalgpallur Joel Lindpere (New York Red Bulls) on lisaks Eesti meistriks tulekule (FC Flora 2002 ja 2003) ka ühe välisriigi meister (2005). Millise riigi?

22. 1995.a kukkus treeningu ajal Lake Placidis kokku ning suri raskekujulise südameinfarkti tagajärjel Venemaa iluuisutaja Sergei Grinkov. Lahkamisel avastati kaasasündinud südamerike ning geneetiline eelsoodumus varajaseks surmaks (riskifaktor, mida praegu meditsiinis tema nime järgi nimetatakse). Grinkovist jäi maha abikaasa ning tollal 3-aastane tütar. Koos abikaasaga oli Grinkov tulnud kahekordseks olümpiavõitjaks ja neljakordseks maailmameistriks. Kes oli Grinkovi partner ja abikaasa?

23. Kes on parempoolsel pildil?

24. Tänapäeval on populaarsed seltskonnadaamid õeksed Kardashianid. Kim on natuke tuntum, Khloe veidi vähem. Khloe abikaasa on aga 208 cm pikkune 1979 New Yorgis sündinud mees (vasakpoolsel pildil vasakul), kelle kohta võib mainida seda, et tegemist on valitseva NBA meistri ja maailmameistriga. Kes?

25. Millise spordiala reeglid? Seda mängitakse riskülikukujulisel väljakul, mille mõlemas otsas on väravaala. Kui ründav mängija saab seal mänguvahendi, toob ta võistkonnale punkti. Mänguvahendit võib sööta igas suunas, kuid liikuda (joosta) sellega ei tohi. Söötmiseks on õues mängides aega kümme, sisetingimustes kaheksa sekundit. Sekundeid loeb kaitsemängija valjult, selgelt ja arusaadavalt. Kui sööt ei jõua kaasmängijani ja mänguvahend kukub maha, muutub kaitsev pool ründavaks ja vastupidi. Füüsiline kontakt mängijate vahel pole lubatud. Kohtunikke ei ole, mängijad jõuavad eksimustes kokkuleppele omavahel. Või mängitakse vaidlusolukordades eelmine käik uuesti läbi.

26. See on maailma suurim autorendifirma, millel on maailmas u 7500 esindust. Ta asutati 1918 ning esialgu oli neilt võimalik laenata tosinat Ford T mudelit. Firma oligi pikka aega Fordiga seotud (ka selle omanduses). Tänapäeval võib firmast siiski rentida ka mitmete teiste autofirmade sõidukeid. Nimetage see ettevõte!

27. 2009. a augustist ilmub eestikeelne igakuine veebiajakiri „Iqra”, mida on tänaseks olemas juba 15 numbrit. Tegemist on mahuka, paljude fotode ja illustatsioonidega väga professionaalselt kujundatud ajakirjaga. Kelle häälekandja see väljaanne on?

28. Küsitav Inglise füüsik oli võimatu suhtleja. Temaga ei saanud peaaegu keegi jutule. Ometi oli ta nõnda suur geenius, et temaga hakkas arvestama kogu füüsikute maailm. 1920. aastatel õnnestus tal vaid matemaatilistest kaalutlustest lähtudes tuletada võrrand, mis kannab tema nime ja kirjeldab relativistlikku elektroni – tal õnnestus ühendada ühendamatu ehk Einsteini relatiivsusteooria ja kvantmehhaanika. 1931 ennustas ta puhtalt oma tuletatud matemaatilistest valemistest, et kvantmehhaanika oleks ilus positiivse laenguga elektroni olemasolul. Tipteadlasedki ei uskunud teda. Kuni juba järgmisel aastal leidis ameerika füüsik Carl Anderson kosmiliste kiirte ja maise mateeria vastastikust mõju uurides üles needsamad positiivsed elektronid, antielektronid ehk positronid, nagu neid praegu kutsutakse. Küsitav ennustas midagi enam kui positroni – ta leidis üles antimailma. Matemaatilistel valemitel peab olema sisemine ilu, oli tema moto. Kui matemaatika on ilus, aga ei ühti eksperimendiga, siis peab eelistama matemaatikat. Kõigepealt matemaatika, seejärel eksperiment. Matemaatik mängib mängu, kus ta leiutab reeglid, füüsik mängib mängu, mille reeglid annab Loodus. Jumal on geniaalne matemaatik. Kellest jutt?

29. Ladina tähestikku kasutavates maades on praktiliselt kõigis arvutites kasutusel QWERTY-süsteemi klaviatuurid. Pimedate, vaegnägijate ja kõrgprofessionaalide jaoks on kaks klahvi (vahel ka number 5) alati reljeefselt kriipsukesega märgistatud. Millised tähed?

30. Levimas on väljend ..... 'i sündroom ehk räägitakse autistlikest inimestest, kes on üliandekad mingis enamasti mitte üldse või vähe sotsiaalset suhtlemist nõudvas valdkonnas nagu arvutamine, joonistamine, pillimäng jne. Arvatakse, et autistide hulgas on neid umbes 10% ja mitteautistide seas umbes 1%. Kuidas nimetatakse neid inimesi, kellel on fenomenaalsed võimed mingil kitsal alal, näiteks fenomenaalne mälu? Näiteks Kim Peek, kellest filmi „Vihmamees” tegijad inspiratsiooni said.

31. Seda 1842–1912 elanud meest peetakse silmapaistvaimaks prantsuse ooperiheliloojaks. Ta on loonud ballette, oratooriume ja kantaate. Rohkem kui kahekümnest ooperist tuntuimad on „Werther”, „Thais”, „Cherubin”, „Bacchus” ja eriti praegugi Vanemuise mängukavas olev „Manon“. Kes?

32. Poola päritolu ja 1956. aastast Rootsis elanud Czeslaw Slania (1921–2005) oli omal alal maailma kõigi aegade produktiivseim, tuntuim, hinnatuim jne, muidugi ka Guinnessi raamatusse kantud. Temalt tellisid töid kümned riigid ja sajad riigiasutused, Eesti nende hulgas. Mida ta tegi?

33. Kes oli see Ravila mõisa krahv (1768–1842), kelle kirjandusliku pärandi moodustavad luuletused ja jutukogu „Ajaviide peeru valgusel” ning võõrale eeskujule toetuv „Villem Naavi elupäevad”? Ta tundis tõsist kutsumust eesti keele poeetiliseks rakendamiseks ning rahvale lugemisvara soetamiseks. Oma loomingulist teed alustas ta värssidega ning alles 70. eluaastal hakkas ta juturaamatuid kirjutama. Kuigi tema eesti keele oskus oli puudulik, võib tema elu- ja inimestekujutamist nautida veel tänapäevalgi. Kuid rohkem kui kirjanduse seisukohalt pakuvad tema tööd huvi kultuurilooliselt. Nendes kajastub eesti kirjanduse sünniajajärk, toliaegsete kirjameeste elukäsitlus ja stiil, ühiskondlikud vahekorrad ja muu olustik.

34. Rene Brabazon Raymond (kirjanikunimega James Hadley James, 1906–85) oli üsna viljakas kergekaaluliste krimkade kirjutaja. Otsuse kirjanikuks hakata tegi ta 1934, kui oli lugenud James M. Caini kirjutatud põnevusromaan. Seda on peetud üheks 20. sajandi olulisemaks kriminaalromaaniks ning selle tuntusele on aidanud kaasa sellest valminud filmiversioonid (näiteks 1981. a oma, kus peaosid mängisid Jessica Lange ja Jack Nicholson). Mis romaani lugemine tegi Jamesist kirjaniku?

35. Millise populaarse joonisfilmi põhitegelasi näete sel pildil?

36. Kuidas nimetatakse seda kuju? Tegemist on 1908 Helsingis püstitatud merineitsi kujuga, mis on linna üks tuntumaid sümboleid ning üliõpilaste kogunemiskoht volbriööl. Selle skulptor on Ville Vallgren, basseini kujundas arhitekt Eliel Saarinen. Alasti naise kuju püstitamine tekitas esialgu palju pahameelt – naisõiguslaste meelest oli see kõlvatus, töölisliikumise aktivistide arvates raiskamine ja rahvuslaste arvates ebasoomlaslik. Merineitsi oli harjumatu ka seetõttu, et toleaeagsed kujud avalikus linnaruumis kujutasid pigem kurguni kinninööbitud väarikaid härrasmehi. Tänapäeval on see valitud korduvalt Helsingi kõige tähtsamaks ja kõige ilusamaks kunstiteoseks. Iga aasta 1. mail pesevad üliõpilased kuju puhtaks ning panevad talle pähe eritellimusel valmistatud suure tekli. Esialgu roniti mööda kuju üles; 1990 see aga keelati ning nüüd kasutatakse tõstukit.

37. Pildil on esimene Nobeli kirjandusauhinna võitnud mustanahaline aafriklane. Kes?

38. See soome kultuuri suurmees on mitut moodi ka Eestiga seotud: just tema käe all esietendus 2007 Rahvusteatri Sofi Oksanenini „Puhastus”, millest algas selle teose edukäik ja nüüd on mees juba Soome Rahvusteatri pealavastaja. Teatritöö kõrval on ta ka edukas näitekirjanik, kelle tuntumaks tööks on omapärane triloogia „Paanika”, „Kaos” ja „Harmoonia”. Eestis on 2/3 sellest triloogiast praegu Vanemuise kavas, „Harmoonia” peaks etenduma Tartus 2011. a sügisel. Kellest on jutt?

39. Parima meesosatäitja Oscar on näitlejate jaoks ihaldusväärne auhind. On neidki, kes selle võitnud rohkem kui korra. Sealjuures on olemas ka meesnäitleja, kes saanud oma mõlemad peaosalise Oscarid viimase 10 aasta jooksul. Filme ei nimeta, aga aastad olid 2003 ja 2008. Kes?

40. Kes on solist?

Vastused:

1. Europe, Minos
2. Aizpute (saksa *Hasenpoth*), Piltene (*Pilten*)
3. Vastavalt arenguvolinik ning maksude ja tollide volinik
4. USA
5. Carl Gustav Emil Mannerheim

6. Jón Baldvin Hannibalsson. (Islandi välisminister), allkirjastamas Eesti iseseisvuse tunnustamist
7. Albaania
8. Martin Luther
9. Horvaatia
10. Tapeti Berliini müüri ületamise katsel

11. Ohrid
12. Berliin, Tegel
13. Condom
14. Kihnu rahvamaja
15. Guyana ja Prantsuse Guajaana

16. Abakala
17. Riitsinus
18. Vermimine ehk verming
19. Rapunsel
20. Vere punalibled e. erütrotsüüdid

21. Bulgaaria (osales 11 kohtumises, väravaid ei löönud)
22. Jekaterina Gordejeva
23. Björn Borg
24. Lamar Odom
25. Frisbee ehk lendav taldrik

26. Hertz
27. Eesti moslemite
28. Paul Dirac
29. F ja J
30. Savant

31. Jules Massenet
32. Postmarkide (rahatähtede) graveerija, tegi üle 1000 margi u 30 riigile
33. August Friedrich von Mannteuffel
34. „Postiljon helistab alati kaks korda” („Postman Always Rings Twice”)
35. „Madagaskar”

36. (Havis) Amanda
37. Wole Soyinka (Nigeeria näitekirjanik)
38. Mika Myllyaho
39. Sean Penn
40. Rein Laaneorg